

A UNIOS

Nº 22

ABRIL 2017

ASOCIACION CULTURAL

Pineiróns

OS CAMPOS DE TRABALLO NA ILLA DE ONS: A MEMORIA DOS 80

Por: X. Antón Castro

Cando hoxe penso nos oitenta do século pasado, penso nos anos máxicos dunha movida particular e dunha xeración -a miña- que no eido das artes plásticas, o terreo onde eu me desenvolvía como crítico de arte e comisario de exposicións, propuxo o atlantismo como elemento diferenciador dunha postmodernidade xenuinamente galega, tan prometedora como incerta, que parecía iluminar o comezo daquela década. Fronte ás dúbidas e ás crises da década precedente, as incertezas e a inseguridade avalaban a recuperación dunha tradición e dun pasado que Galicia nomenclou na filosofía atlántica. E esa inmersión nun *genius loci* redentor como paradigma do universal, reencontrando a natureza máis pura no paraíso, entón entre perdido e recuperado, levoume a aceptar a proposta dalgúns dos meus amigos -en especial, a do meu querido e lembrado Telesforo Morales, co que facía deporte- do Instituto da Xuventude da Delegación de Cultura de Pontevedra, para dirixir campos de traballo. Era 1979 e metínme ata tal punto na atmosfera daquela proposta que decidín que os veráns futuros estarían dedicados á enigmática Illa na que nunca estivera e na que viviría experiencias inesquecibles ata o ano 1983, o derradeiro dos meus campos. Para min foi aquela unha achega a outro tipo de atlantismo, vivido e transcendente, reforzado pola ilusión dunha convivencia na que os debates e os relatos que imaxinabamos no medio do Océano prolongaban un traballo voluntario que tiña como fin *educador* desbrozar a maleza e as matogueiras da Illa.

Na distancia dos máis de trinta e sete anos, lembro o ritual de chegada á Illa e os obxectivos que nos prantexabamos para aquela convivencia. Nos días previos debía elixir un equipo para organizar o campo de traballo, que entón tiña dúas modalidades: a nacional, que admitía ata unha corentena de rapaces do Estado español, entre 15 e 18 anos, e a internacional, que estaba aberta ó mesmo número, pero de mozos e mozas de calquera país, entre 18 e 26 anos, durante quince días. A miña encomenda foi sempre para estes últimos.

Rodeeime sempre de xente moi nova e cómplice para formar un equipo coordinador das tarefas que tiñamos que levar a cabo, tendo en conta que a convivencia desenvolvíase nunha xeografía illada do mundo real, con tintura ás veces monacais, a fin de obter bos resultados. Como director debía

nomear un administrador do presuposto asignado e un axudante, ademais dun cociñeiro e un pinche. No transcurso dos días, o equipo terminaba por funcionar como unha verdadeira familia, o que era de agradecer porque sempre había que poñer orde e resolver continuos problemas a un heteroxéneo grupo de mozas e mozos, descoñecidos entre eles, que debían convivir naquel espazo afastado do mundo, durante dúas semanas, un tempo que vía reforzada a súa intensidade pola propia natureza do traballo e lecer compartidos.

A semana anterior a data prevista para o inicio de calquera campo de traballo -só se facían nos meses de xullo e agosto- pactabamos os víveres con diferentes comercios de Bueu, que, coa puntualidade do día a día ou cada dous ou tres enviaban na embarcación que atracaba no pequeno peirao ou embarcadero do Curro. Tentabamos adquirir o que era difícil obter na Illa, moi precaria entón na oferta, aínda que privilexiabamos os produtos daquela. E na distancia do tempo pasado, lembro que entón a travesía Bueu-Ons, no proceloso barquiño correo de Pancho, era non só unha aventura inesperada, senón de dificultosa execución mariñeira, porque as condicións daquel transporte non podían garantir nunca unha arribada feliz. O barco sufría avarías frecuentes e o Pancho fuxía dos días de mal tempo, que soía ser un pretexto para anular a viaxe, algo que nos campos que dirixín, sucedía de cotío. Pero eran dificultades que asumíamos con normalidade.

O "Azor", barco correo de Pancho que facía a travesía Bueu-Ons.

O primeiro punto de encontro cos campistas suxeríámolo no peirao de Bueu, pero nos campos internacionais deixabámolo á liberdade daqueles, aspecto que nunca xerou dificultades. Ó fin, a

chegada ó embarcadorio de Curro, na Punta da Canteira, era sempre rexenerativa e a distancia ás nosas instalacións, que eran as antigas escolas da Illa, non supoñía máis duns trescentos metros, unha vez que subíamos a pequena costa que deixaba a ámbolos dous lados as cantinas-tendas de Acuña, á dereita e a de Checho e Lola, á esquerda.

Taberna de Checho. Lola e o seu home Pepe, 1980.

E, aínda que tentabamos seguir unha indulxente disciplina militarizada, cousa que nunca logramos de verdade, na recepción matutina, que soia prolongarse ata ó mediodía, distribuíamos ós campistas en dous pavillóns: un para a poboación feminina e, a escasos metros, outro, para os homes. Folga dicir que, en menos dunha semana, esta separación resultaba ofensiva e pouco podíamos facer para evitar as transferencias das novas parellas de circunstancias a un ou a outro pavillón. Dalgún xeito era unha parte da convivencia entre adultos que decidían vivir libremente a súa vida nunha illa soñada a cambio dun pactado traballo para a comunidade.

Así, pois, o primeiro día, o da recepción e o da comida de benvida, era tamén o das regras que debíamos seguir, e que un como director do Campo tiña que explicar ás mozas e mozos, facendo énfase no espírito organizativo e disciplinario que necesariamente íamos desenvolver durante as próximas dúas semanas. Un explícito pasquín facíaa lembrar á entrada de cada un dos pavillóns ó igual que a singularidade de cada orde do día, que seguía unha estrutura fixa nos horarios da actividade pactada, pero mudable no tipo de eventos.

A flexibilidade percorría un toque de diana ás 8 da mañá, para facer o almorzo media hora máis tarde. De 9 a 13 horas tiñamos que levar a cabo o traballo pactado co ICONA (O Instituto para a

Conservación da Natureza) –penso que se faría a partir dun convenio entre este organismo e o Instituto da Xuventude do Ministerio de Cultura- que consistía en desbrozar camiños e montes, cheos de auténtica maleza, matogueiras en forma de feitos, breixos e toxo, ademais de limpar o cemiterio e as praias e apagar incendios, cando cadraaba. Este traballo, que facíamos cada mañá, por cuadrillas, en diferentes lugares, estaba organizado polo encargado daquel Instituto na Illa, que era quen coordinaba comigo, como director do Campo, a execución do mesmo. Unha vez rematada a tarefa matutina tocaba praia ou tempo libre ata a hora da comida, que soia ser as 14.30. Respecto a esta teño que dicir que, debido ás nosas obsesións nutricionais e deportivas, tratábamola de facer variada e sa, sen escatimar gastos do presuposto culinario, que era o maior, e axeitando unha equilibrada inxestión de proteínas e carbohidratos, repartidos en dous pratos xenerosos e varias opcións para a sobremesa. O peixe, o polbo da Illa e as diferentes ensaladas constituían a demanda preferida e, ademais da auga como bebida proposta, non faltaba o viño e mesmo, algún día de festa, un pouco de cava.

A múltiple procedencia dos campistas diluíase ós poucos días nunha camaradería e amizade sen barreiras e o sentido de colaboración cos insulares, especialmente con Acuña - Qué será do *Escacho* o seu barquiño de entón, preguntábame, fai pouco, o meu amigo Manolo Omil, que tamén dirixía daquela campos de traballo- e con Checho, era un feito exemplar, pois os rapaces estaban sempre prestos a axudar alí onde fixera falta. Lembro como algúns dos campistas se prestaban voluntarios para axudar nas tarefas de cociña, fregando a louza, na taberna de Checho cando lle aumentaba o número de comensais do seu apetitoso polbo.

As actividades vespertinas, despois da praia e dos paseos libres, adoitaban comezar ás seis da tarde. Folga dicir que, ós poucos días, os campistas tiñan un coñecemento bo das praias e aínda que a que máis frecuentaban era a de *Area dos Cans*, moi preto das nosas instalacións, tamén acostumaban bañarse na de *Canexol* ou na das *Dornas* e mesmo chegaban, algúns con moitos reparos, ata a setentrional e nudista de *Melide* e xa, cara ó Sur, á de *Pereiró*.

Tentabamos que as actividades da tarde fosen preceptivas e ilustrasen a aqueles rapaces no coñecemento da Illa, da súa etnografía e da súa historia e non excluíamos nas charlas e nos debates os temas sobre Galicia, as súas lendas, a mitoloxía, os relatos nos *fogos nocturnos*, adobados, tantas

veces, con queimada, onde non faltaban tampouco divertidos e truculentos xogos, a música e o baile. As excursións eran como expedicións exploratorias e podíamos chegar á mitoloxía do *Buraco do Inferno*, a primeira vez coa axuda dun habitante tan enigmático como heterodoxo, Manolo *O Carallo*, un ourensán pintor e aventureiro, con vocación de Robinson postmoderno, que habitaba unha casa de pedra semiderruida, preto do campamento dos rapaces máis pequenos, aló na zona de Pereiró, antes de chegar ó miradoiro de *Fedorentos*. Cada tres ou catro palabras Manolo introducía un carallo afirmativo e por iso os insulares decidiron nomealo daquel xeito. O peso do personaxe, esaxerado fabulador borgiano e o retrato que facía da Illa e dos insulares foi para nós un oráculo vivinte, espremendo sempre a súa condición de vate que anunciaba acontecementos pasados e futuros. Tivo adeptos en algún dos nosos campistas.

Aproveitabamos a paisaxe impresionante do *Buraco* para contar *in situ* lendas daquela Galicia que tamén nós tentabamos esaxerar na súa transcendencia, a partir do libro de cabeceira que levábamos sempre ós Campos, o lembrado *Leyendas tradicionales gallegas* de Leandro Carré Alvarellos, publicado por Espasa-Calpe, que nos servía para as lecturas nocturnas diante do lume. Esaxeracións que fabulabamos diante da tumba antropomórfica da *Laxe do Abade*, de filiación medieval, que moitas veces levabamos á unha antigüidade maior. Non deixabamos de visitar o *Castelo dos Mouros*, no *Castro*, nin baixar dende alí á *Enseada de Caniveliñas*, ó outro lado da Illa e percorrer zonas coma as do *Cucorno*, desde onde, polas noites, subíamos, algunha vez, ó Faro, que tan amablemente nos amosaba o seu responsable Fernando Liste ou o seu axudante Ramiro. Nunha ocasión incluso chegamos a *Cova do Lobo* e a *Punta do Centolo*.

Lembro que no ciclo de conferencias vespertinas, invitabamos, a veces, a voluntariosos especialistas, ós que atendíamos exquisitamente ofrecéndolles unha boa comida, que nos viñan falar da fauna da Illa, da arquitectura popular ou do imposible celtismo etnográfico galego... Esas animadas charlas sobre gaivotas, cormoráns, venceiros ou araos, cabazos e casañas mariñeiras, o celtismo imaxinario que inventou Benito Viceto e desmitificara o mestre Alonso, entre máis temas, espertaban, ata tal punto, o interese dos nosos campistas que, en ocasións, concluían en fondos debates diante do lume nocturno e ó amparo dunha escuridade máxica, tan tenebrista como mal iluminada.

Era significativa a expresión inicial de moitos daqueles rapaces que chegaban á Illa para pasar quince días, agoniados polos límites naturais do territorio, pero tamén a recompensa final dos mesmos. A este respecto fíxose tópica unha frase que, máis tarde, tivemos como emblema, unha frase que un día saíu do corazón dun rapaz andaluz: “Cheguei chorando e marchei chorando”. Tivemos que lembrarlla, algunha vez, a máis de un, porque as motivacións da asistencia a aqueles campos de traballo eran múltiples e, con frecuencia, rocambolescas: había quen acudía ó campo para facer amizades novas, para relacionarse coa xente ou para pasar unhas vacacións na praia e na natureza máis illada, pero tamén puiden coñecer, naqueles afastados campos dos oitenta, mozos e mozas que viñan buscar parella —que, ó fin, atoparon— ou vivir unha prolongada e libertina despedida de solteiro ou solteira, pactada co futuro cónxuxe, aproveitando o cálido e xuvenil contexto humano e o illamento. E mesmo para outros, aquela experiencia, segundo me relataba un mozo francés ó final do meu derradeiro campo, no 83, serviulles de reciclaxe ou exercicio espiritual, de reencontro con eles mesmos.

Apagar incendios converteuse nun dos traballos a realizar polos rapaces do Campo de Traballo de Ons a partir de 1980.

Na distancia de tantos anos e na memoria daqueles veráns axitados polo fervor xuvenil e a ilusión de compartir un anaco de vida con aqueles rapaces ávidos de sentir e soñar un mundo diferente, a fin de integrarse nel, Ons é unha lembrada pegada proustiana que dificilmente poderá diluírse cando pensei nos oitenta atlánticos como experiencia. No campo da estética deixaron de existir, pero a natureza é máis forte que a cultura, cando esta é concibida como ficción. E Ons é natureza.